

KÉT NÉP SZENVEDÉSE

A cella magányában és csendjében egyazon igazságtalanság két áldozata: az én csöszöm, a menekült román, Găvrilă Păcurariu és a szomszéd cellában levő észak-erdélyi magyar favágó – mind a kettő erdélyi – járt folyton eszemben.

Ez a kettő ebben a pillanatban egy ellentét tragédiáját személyesíti meg, amely a történelem folyamán szembeállított két népet. Közös életérdeküknek arra kellett volna őket determinálnia, hogy állandóan egyesülten szerepeljenek.

(...)

Păcurariu csősz, e két nép meg nem értésének élő áldozata, már régen elhagyta cellámat. Kint hóvihar dühöng és lassan leszáll az est. A falra akasztott villanykörte sápadt fényénél tovább gombolyítom ezeket a gondolatokat és próbálom rekonstruálni az 1940. augusztus 30-i bécsi döntés tényeit a tárgyilagos vizsgálódás szemüvegén keresztül, minden előítélettől és szubjektív indokolástól menten.

A vasrács, amely a külső világtól és ezáltal a „döntés” által megindított szerencsétlenségek tömegének árnyékától elválaszt engem, amely döntés számtalan román és magyar család boldogságát tette tönkre, részre nem hajló és minden hétköznapi felfogástól mentes ítélet magasságába emel engem.

Az avatatlanok kiabálása nem hatol be ide. Tehát vizsgáljuk meg a tényeket.

Mindenekelőtt ezt a „döntést” mi, románok kértük (illetve Gígurtu, Valer Pop, Manoilescu stb.), minden fenntartás nélkül eleve alávetve magunkat az elfogadott bírák döntésének.³⁶

Amikor azután jellegének megfelelően, a megfellebbezhetetlen és végleges ítéletet egyszer kihirdették, kiáltoztunk a fájdalomtól, szabad folyást engedtünk az ebben megvalósult igazságtalanság fölött érzett felháborodásunknak és utólagos reparációkat kerestünk saját számlánkra, az ítélet keretein kívül. Beszédes példákkal rendelkezünk éppen azok számára is, akik ebben az ügyben a legérdekeltebbek.

A szöveg például világosan előírta, hogy a közjavak, az összes állampolgárok – tehát a köztisztviselőkkel bezárólag – a helyükön maradnak mindaddig, amíg az ítélet rendelkezéseinek keretében a leltározást és a magyar vagy román állampolgárságnak meghatározott időpontig való optálását illetőleg a végleges szabályozás megtörténik. Mi ellenben, a kormány rendeletére, annak óhaja szerint, mindent, amit tudtunk, hamarosan kiürítettünk, mielőtt még a magyarok elfoglalhatták volna a bírák által nekik ítélt területet. Előttünk végeláthatatlan oszlopokban vonultak teherautók, vonatok, szekerek, az átadott Észak-Erdély felől, a megmaradt Dél-

Erdély felé, megrakva bútorokkal, iskolapadokkal, klinikai felszerelésekkel, leszerelt kórházakkal, fantasztikus változottságban. Két nappal a döntés után a román kormány áthelyezte a magyar származású állami kishivatalnokokat és csakis ezeket, a megmaradt Délről – a magyar államnak átadott Északra, azzal a rendelkezéssel, hogy negyvennyolc órán belül induljanak el kijelölt helyükre. Élénken él emlékezetünkben a fájdalmas jeleneteknek végtelen sora: a szerencsétlenek csomagjaikkal a hátukon indultak el, miután ilyen váratlanul kellett elválniuk övéiktől, fészküktől, kis holmijuktól és a tűzhelyüktől, ahol egy egész életnek a fáradságával összekuporgattak maguknak valamit, amely életből 23 évet töltöttek a tőlük most ilyen brutálisan szabadulni akaró román állam szolgálatában. Minden utcasarkon találkoztam velük; vasutasok, pénzügyi és igazságügyi tisztviselők, férfiak és nők, akik könnyes szemmel kérték közbelépésemet, hogy ne dobják ki őket az ősz küszöbén állásaikból és családjuk köréből, amely nem követhette őket az ismeretlenbe. Közbelépéseinkre a szolgálatban lévő főnökök ezt a sztereotip választ adták: „El kellett menniök, mert a miniszter úr távirati rendelkezésével áthelyezte őket.” Sőt mi több, egyes hatóságok írásbeli nyilatkozatokat mutattak fel, amelyekben a magyar származású tisztviselő áthelyezését kérte, a nyilatkozatot aláírva. Megengedem, hogy akadtak ilyenek is, akik az Észak-Erdélybe visszatérő magyar uralom gondolatára felforró vérük hangja hívására – siettek, hogy ott egy órával hamarabb boldogabbnak érezzék magukat. De a bécsi szöveg, amelyet aláírásukkal elfogadtak és elismertek a román állam szomorú emlékű képviselői, mindkét félre nézve kötelező közös eljárást írt elő arra az esetre, ha az emberek az egyik vagy másik állam állampolgárságára igényt tartanak. Bírói és az ítélet kötelezettségeinek szempontjából – kétségbe nem vonva a jóhiszeműséget – világos, hogy a román kormánynak határozottan vissza kellett volna utasítania az ilyen áthelyezési kérvényeket, amelyek a román uralom alatt maradt állásból egy másik, magyar uralom alá került állásba való átmeneteit célzott.

De a kérvények közül sokat kikényszerítettek a magyar származású tisztviselőktől abban a pánikban telt légkörben, amely az Észak-Erdély elrablása miatt felindult románok uralma alatt maradt magyarokat körülvette. A hatósági ember, különösen a rendőrség és sziguranca embere, kegyetlenül rámeredt a kisebbségi tisztviselőre, ez pedig aláírt és sírt. A döntés utáni második napon jelen voltam a szomszédos Piski községben a háromszázat meghaladó magyar származású vasutas áthelyezésénél, akiket nagyobbreszt még gyermekkorukból ismertem, minthogy állandó érintkezésben voltam a vasúti személyzetnek ezzel a régi telepével (több mint két évtizedig voltam tiszteletbeli elnöke a C. F. R. mechanikusok otthonának stb.). Megállapíthattam, hogy ezeket a szerencsétleneket túlnyomó részben kényszerítették az aláírásra, s ezek egyhangúan könyörögtek családjaikkal együtt, hogy hagyják őket a helyükön. Természetes volt ezeknek az elkéseredése, amely a szegény, füstös telep csendes utcáit a könnyek völgyévé változtatta. Minden egyszerűségük ellenére tisztában voltak vele, hogy azok az átadott Észak-Erdélyben levő helyek, ahová áthelyezték őket, nem voltak betöltetlenek, így tehát a magyar állam ezt kíséző hozzájárulása nélkül az utcán maradnak. Mint ahogy így is történt. Hónapokkal a döntés után ezek közül sokakkal találkoztam, akik Kolozsvár utcáin nyomorúságban, állás nélkül lézengtek.

A kölcsönös gyűlölet hullámai, amiket az ostoba bécsi döntés kavart fel, elárasztottak minden értelmet, elsötétítettek minden agyat és lehetetlenné tettek minden olyan igyekezetet, amely a megindult folyamatot megállíthatta volna.

Anélkül, hogy a megkínzott nép észrevette volna, megkezdődött többek között az áthelyezések kevés intelligenciáról tanúskodó ravasz játéka a román kormány részéről. Ezt a játékot mint azoknak a bűnöknek egyikét fogják majd megbélyegezni, amely annyi család szerencsétlenségét és annyi otthon szétdúlását okozta...

A bécsi döntés után a román „Monitorul Oficial”³⁷ megkezdte a magyar származású tisztviselők áthelyezési rendeleteinek közlését, hogy ilyenformán „törvényes” formát adjon

a befejezett ténynek (az igazság az, hogy ezeket a tisztviselőket már jóval előbb túlküldték a határon). De hogy meglegyen a „forma” a bécsi döntés végrehajtása fölött „örkődő” német–olasz bizottság előtt, a román kormány – amely tudta, hogy ezek az áthelyezések nem felelnek meg a szövegnek – a „Monitorul Oficial”-ban szeptember 10-én, tehát Bécs után kiadott, rendeleteket, 1940. augusztus 16.-i dátummal keltezett. Így tehát a román kormány egy döntés előtti kelteztést használt, mintha ezeknek az áthelyezéseknek semmi közük nem lett volna az akkor még előre nem látható bécsi döntéshez.

Ha a mi nemzeti önéretünk – túltéve magunkat bármilyen emberi vagy keresztényi felfogáson, túl a nemzeti sovinizmus határain – elő is írná, hogy együttműködünk a román kormánnyal, ez a kormány elzárja az utat ezzel az előrelkelteztéssel, amely kegyetlenül leleplezi ravaszságát.

Íme a hibák, sőt több mint hibák – bűnök, amelyek keservesen megbosszulták magukat.

A magyar kormány, élén Teleki gróffal, aki tragikusan fizetett hibájáért, amikor önkézevel vetett véget életének (a bécsi bukásnál jelenlevő híres kiküldötteink közül egyik sem röpített golyót a fejébe, hogy ezzel pecsételje meg a történelem előtt az ő hibáik folytán keletkezett szerencsétlenséget) reagált ezekre a próbálkozásokra, amelyekkel a hátsó ajtón igyekeztünk valamit megmenteni abból, amit Bécsben elvettek tőlünk. Próbálkozások, amelyekkel saját butaságunkat akartuk helyrehozni.

Csökönnyösen tartva magam a tárgyilagos ítélet vonalán, mentesítve magam a barátaimat, különösen az értelmiségieket fogva tartó szenvedélytől és előre látva a katasztrófát, amely tényleg be is következett mindkét részen, mellőzve mindent, ami egy azonnali kontroll szemüvegén keresztül befolyásol: alaposan megvizsgáltam a tényállást a helyszínen, mind nálunk, mind pedig Magyarországon, az elragadott Észak-Erdélyben, ahol a bécsi döntés után három nappal és utána is többször jártam. Ezt annak a véletlennek köszönhet-

tem, hogy személyes kapcsolataim és az akkori magyar kiválóságok között iskolatársaim és barátaim voltak.

A magyar kormány ugyanolyan hibásan, a maga részéről a bosszú útján indult el.

Teleki gróf, az Észak-Erdéllyel frissiben „kiegészített” Magyarország miniszterelnöke, a bécsi döntés után rögtön ennek a tartománynak fővárosába, Kolozsvárra jött. Ő sürgeti a találkozást, és a magyar uralom alatt maradt román nép vezetői elfogadják, hogy megállapodjanak egy modus vivendiben. Dr. Hațieganu volt miniszter, dr. Dunca volt főispán és mások szertartásosan felöltötték a hagyományos frakkot és elébe mentek a magyar miniszterelnöknek. Teleki gróf magas kultúrájú, de állandóan szentimentális ember, aki inkább érzelmi, mint hideg értelmi vonalon politizált (ez megnyilvánult tragikus végében is) – inkább meleg volt, több mint barátságos, valószínűleg a Bécsben elért magyar sikertől felmelegítve. Ezt a realitást érezhette dr. Dunca akkor is, amikor ugyanez a „gentleman” gróf néhány nappal később családjával együtt átrakatta az új határon. Az ő esete jellemző a többi összes esetre, amely abban az időben történt. Ennek az esetnek a felelevenítése folytán olyan tájékoztató forrást fog alkotni, a történelmi tények és következtetések tekintetében, amely majd kedvez a fény behatolásának a történelmi arányú hamisítások sötétségébe.

Dr. Dunca ügyvéd, nagybirtokos, Kolozsvár volt román főispánja, hasonlóan sok máséhoz, feleségével, gyermekeivel és egy bőrönddel a kezükben megjelent Déván. Ide menekült kiutasítása után, amelyet – a pár pillanattal előbb átélt események hatása alatt – következőképpen mesélt el nekem:

A magyaroktól elfoglalt Kolozsváron történt fogadás alkalmával Teleki gróffal váltott barátságos kézszorítás után a románok azzal a meggyőződéssel tértek vissza otthonaikba, hogy a kormány és az új magyar uralom testvéri megértés és az együttlakó és szomszédos népek közötti békés együttélés szellemében fog haladni, és a múltra fátyol borul.

Ez a reménykedés rövid életű volt. A magyar kormány

hirtelen változtatott magatartásán és villámgyorsan ütött. Nem lévén más jegyzék, a hatóságok nagy sietségükben a telefonkönyv segítségével számos román családot szólítottak fel, hogy két órán belül hagyják el az országot. Nem szabad egyebet magukkal vinniök, csupán egy kis bőröndöt és egy pokrócot. Telefonsengés szórta szét a barbár módon sújtott családok közé a megütközést és rémületet.

Közöttük volt Dunca doktor családja is. Ez későn kapta meg a rendelkezést és csak háromnegyed órája maradt az indulásig. A tragikus fordulattól megdöbbenően bolyongott Kolozsvár állomásán a kiűzött románok között, várva beva-gonírozására. Egyszerre csak a hatóság egyik képviselője kiragadta a többi köréből: „Uram, önt Teleki gróf kéreti a telefonhoz, aki Budapestről szeretne önnel beszélni.” Először egy nagy kérdőjel, azután a világosság halvány pislogása és remény osont az elszürkült lelkekbe. Visszatérés lenne? Lehet-e majd beszélni azzal, aki a szakadék szélére taszított ezrek sorsát tartja a kezében, hogy ugyanez a kéz az utolsó pillanatban segít?

A gyötrő kérdésre lesújtó a felelet:

„Dunca doktor úr, azért hívtam önt a telefonhoz, hogy megkérjem, közölje azokkal ott túl, hogyha tovább is folytatják a disznóságaikat (vagy valami ilyesmit) és a mi határainkra dobják a zsarnokian áthelyezett tisztviselők tömegét, akiket nem tudunk elhelyezni, akkor még drasztikusabb megtorlás-hoz folyamodunk és a magunk részéről még több románt teszünk át a határon.” Teleki gróf lecsapta a készüléket – és Dunca doktor megindult a tehervonat felé, bezárva és összehúzóval a marhavagonba a mindenüket elvesztett románok szomorú tömege mellett, hogy azután a tordai alagút mesterséges határánál mindnyájan egy brutális testi motozásnak legyenek alávetve. Értéktárgyakat kerestek, briliánst, pénzt...

Dr. Lupant, a kolozsvári klinika asszisztensét a magyar csendőr egy erőteljes csizmarúgással segítette át a határon, eltörte gerince alsó csigolyáit és pár hónapos kórházi kezelésre tette alkalmassá.

Körülbelül így bántak az állampolgárokkal és vagyonukkal bizonyos hatóságok – románok vagy magyarok – egy olyan uralom alatt, amelyet alkotmányosnak és törvényesnek hirdettek a civilizált világ előtt.

A kormányok és az illetékesek, akik az ezen a meredeken való lesiklásokat védelmükbe vették, amelyek végzetesen vesztek mindkét részről a megtorlások túllicitálására, nagy felelősséget vállaltak magukra e két nép történelme előtt, amelynek annyi könnyét sajtolták ki s leírhatatlan szenvedéseket zúdítottak a szerencsétlen kettévágott Erdély lakosaira.

A felelősek tudat alatti lénye megérzi ennek a felelősségnek esedékességét; innen van a szüntelen igyekezet mindkét részről, hogy saját embertelenségeiket a mások elvetemültségével igazolják.

Elloptam a szomszédom tyúkjá alól egy tojást, a következő éjszaka – igazi „megtorlás” – ő ellop egy ökröt az istállóból. „Jól van szomszéd, egy ökröt lopsz el?” „Te kezdted.” „De én csak egy tojást loptam el tőled!” A vitát, bármilyen érdekes, a végtelenségig lehet folytatni, de az alapja elvitathatatlan marad: mindketten tolvajok, tehát elítélendőek még akkor is, ha az egyik bizonyos mértékig megfontolandóbb, mint a másik.

Ennek az elítélése mindkét nép részére egy újjáépítésnek aktusát fogja alkotni. A hibák megállapítása, melyet nyomon követ a felelősek megbüntetése, emlékkövet emel majd az utóbbi években mindkét részen átélt szerencsétlenségek tömege fölé és arra buzdít majd, hogy letérjünk a vég nélküli ellenségeskedés útjáról, amelyből sohasem mi, hanem mindig mások húztak hasznot – és induljunk el a másikon: a népek közötti megértés útján, a felsőbbrendűség és az uralom kölcsönös igénye nélkül.

36. Gigurtu, Ion (1886–1959) gyáriparos és közgazdász, a bécsi döntést elfogadó román kormány miniszterelnöke. Pop Valeriu (1892–1957), a bécsi döntést megelőző román–magyar tárgyalásokban fontos szerepet játszó politikus. Manoilescu, Mihail (1891–1950) közgazdász egyetemi tanár ugyanennek a kormánynak akkor külügyminisztere volt. A hitleri befolyásnak Magyarországra és Romániára való kiterjesztését is elősegítő bécsi döntés körülményeit, a két nép viszonyára gyakorolt hatását és következményeit a magyar szakirodalomban elemzi Csatári Dániel: *Forgószélben (Magyar–román viszony 1940–1945)* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1969.
37. Monitorul Oficial, a román kormány hivatalos értesítője.